JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Elmgren, Heidi

Title: Meritokratia meriitteihin perustuvana ulossulkemisena

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Valtiotieteellinen yhdistys

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Elmgren, H. (2020, 6.11.2020). Meritokratia meriitteihin perustuvana ulossulkemisena. Politiikasta. https://politiikasta.fi/meritokratia-meriitteihin-perustuvana-ulossulkemisena/

MERITOKRATIA MERIITTEIHIN PERUSTUVANA ULOSSULKEMISENA

6.11.2020

6.11.2020 POLITIIKASTA LEHTI ARTIKKELIT, HEIDI ELMGREN 0

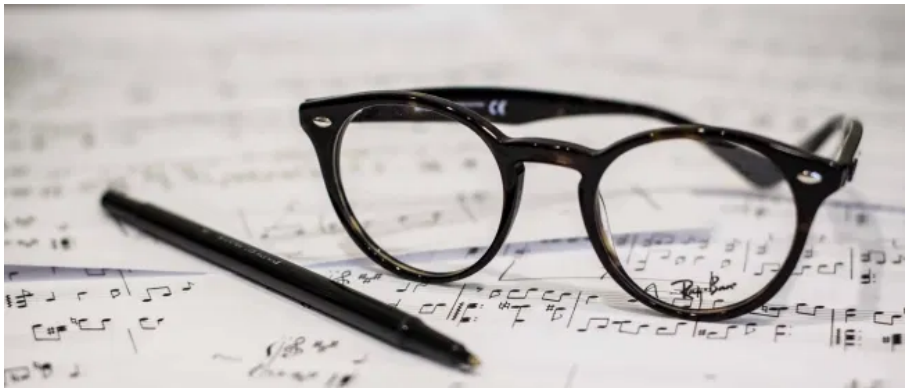

Dayne Topkin / Unsplash

Lukuaika: 7 min.

Meritokratia on järjestelmä, jossa jotkut ihmiset suljetaan ulos, koska he eivät ole tarpeeksi hyviä. Termi kehitettiin kuvaukseksi dystopiasta, synkäksi kuvaukseksi tulevaisuudesta. Siitä tuli kuitenkin nopeasti ihanneyhteiskunnan malli.

Syksyllä 2005, kun olin juuri muuttanut Jyväskylään, pyrin kampuksen kovatasoiseen kuoroon enkä päässyt. Se tuntui kauhealta. 15 vuotta myöhemmin olen kirjoittanut aiheesta väitöskirjan.

Tämän kertominen tuntuu hävettävältä. Tuo pieni ja triviaali ulossulkeminen oli kuitenkin nuorelle, epävarmalle ja auktoriteettiuskoiselle ihmiselle merkittävä. Se johtuu siitä, että pääsykoeprosessi oli ainakin ulospäin meritokraattinen.

Sitä ei voinut kiistää vetoamalla epäreiluuteen eikä kyse ollut korruptiosta – kuorohan oli erinomainen. Kyse ei ollut kokemuksen puutteesta: olin laulanut kuoroissa koko ikäni. En vain ollut tarpeeksi hyvä, näin päättelin.

> *Syksyllä 2005, kun olin juuri muuttanut Jyväskylään, pyrin kampuksen kovatasoiseen kuoroon enkä päässyt. Se tuntui kauhealta.*

Heidi Elmgren
YTT Heidi Elmgren tekee post doc -tutkimusta Taideyliopistossa.

Selaa arkistoa

Arviot
demokratia
Euroopan unioni
populismi
Venäjä
Suomi
Retoriikka
Yhdysvallat
Turvallisuuspolitiikka
Tutkimus
Maahanmuutto
Media
Yliopisto
Eurooppa
ilmastonmuutos
Tasa-arvo
Terrorismi
Vaalianalyysit
Ranska
DocPoint

Uusimmat podcastit

"Solidaarisuuksien heikkenemisestä,...
TEPPO ESKELINEN
00:00 00:00

1. "Solidaarisuuksien heikkenemise... 10:00
2. "NBA:n poliittisuus, osa 1, 20.1.2020... 29:41
3. "NBA:n poliittisuus osa 2, 20.1.2020... 34:18
4. "Kuka kelpaa kansanedustajaksi?... 1:01:09
5. "Poliittisia pistoja: suuri käsityöakti... 35:44

Kaikki julkaistut podcastimme löytyvät omalta sivultaan.

Päättelin valitettavasti myös, että lauluhaaveet kannattaa unohtaa, kun ei edes kuoroon pääse. Keskeistä on se, että ulossulkemiseni saattoi tuntua pahalta, mutta se oli oikeutettu. Samalla tavoin se, ettei saa apurahaa tai työpaikkaa meritokraattisessa menettelyssä voi olla oikeutettua, vaikka sillä on vakavia seurauksia henkilökohtaiselle taloudelle ja mahdollisesti pitemmän päälle myös omanarvontunnolle.

Ansaittu ulossulkeminen

Meritokratia on tutkimukseni valossa järjestelmä, jossa jotkut ihmiset suljetaan ulos, koska he eivät ole tarpeeksi hyviä. Tällaista ulossulkemista tapahtuu, kun ei saa työtä, jota on hakenut, koska toinen hakija on pätevämpi, tai kun ei pääse opiskelemaan, koska epäonnistui pääsykokeessa.

Tällaista ulossulkemista pidetään yleensä reiluna ja oikeudenmukaisena. Onhan se parempi kuin vaihtoehdot, joissa opiskelupaikat menisivät eniten maksaville tai työpaikat pomon kavereille.

Meritokratiaa tutkitaan usein siitä näkökulmasta, että sen toteutumatta jääminen on ongelmallista. Jonkin valintamenettelyn heikkoja kohtia voidaan kritisoida meritokratian puutteesta. Meritokratia nähdään ideaalina, jota tavoitellaan. Tutkimuksessani halusin kuitenkin osoittaa, että toimivakin meritokratia voi olla ongelmallista.

> *Meritokratia on eriarvoisuuden oikeuttava periaate.*

Ongelmallisuus johtuu siitä, että meritokratia on eriarvoisuuden oikeuttava periaate. Kun meritokraattinen menettely oikeutetusti sulkee jonkun ulos järjestelmästä tai yhteisöstä, joka hyödyttää siihen kuuluvia ihmisiä, tämän ulossulkemisen seuraukset ovat samat kuin jos joku suljettaisiin ulos epäoikeutetusti.

Erona on se, kuten meritokratiatermin kehittäjä, brittiläinen kirjailija **Michael Young** on tuonut esille, että oikeutettu ulossulkeminen voi olla tuhoisampaa yksilön minäkäsitykselle kuin epäreilun ulossulkemisen kohteeksi joutuminen. En vain ansainnut tätä. Syy on minussa.

Youngin kuvailema meritokratia teoksessa *Meritokratian nousu* (1958) on dystopia, synkkä kuvaus painajaismaisesta tulevaisuudesta. Kuitenkin siitä tuli nopeasti ihanneyhteiskunnan malli. Meritokratia on niin paljon parempi jakamisen periaate kuin esimerkiksi mainitut nepotismi tai plutokratia, että sen mahdolliset ongelmalliset seuraukset tavataan jättää käsittelemättä. Kun vastaesimerkit ja vaihtoehdot meritokratialle ovat niin huonoja, meriitteihin perustuvan ulossulkemisen huonot puolet jäävät unohduksiin.

Meritokraattisen ulossulkemisen ongelmat

Sosiologisessa tutkimuksessa meritokraattiseen ulossulkemiseen liittyviä ongelmia on eritelty jo pitkään. Esimerkiksi koulutuksen periytyvyys haastaa meritokratian myyttiä.

Meriitit kasaantuvat tavallisesti jo valmiiksi hyvässä asemassa oleville ihmisille. He voivat esimerkiksi käyttää vuosia elämästään koulutuksen hankkimiseen. Toisten

erilaiset elämän lähtökohdat tekevät mahdottomaksi lähteä yrittämään samaa. Meriittien tavoittelun mahdollisuudet eivät siis ole samat kaikille.

Ranskalainen meritokratiakriitikko **Dominique Girardot** kritisoi teoksessaan *La société du mérite* erityisesti sitä, että ansaitsemisen periaate laajenee alueille, joille se ei kuulu. Tätä tapahtuu esimerkiksi silloin, kun hyvätuloisuus mahdollistaa paremman terveydenhoidon. Näin mahdollisesti henkilökohtaisiin meriitteihin perustuvat erot palkoissa aiheuttavat terveyseroja.

> *Meriitit kasaantuvat tavallisesti jo valmiiksi hyvässä asemassa oleville ihmisille.*

Kiinnostavinta meritokratiassa on se, että se antaa oikeutuksen eriarvoiselle todellisuudelle. Meritokraattisesti perustellut hierarkiat ovat oikeudenmukaisempia kuin monet muilla tavoin syntyvät hierarkiat, mutta ne ovat silti hierarkioita, arvojärjestyksiä.

Meritokratian oikeutuksen takuuna pidetään usein mahdollisuuksien tasa-arvoa. Tämä on kuitenkin ongelmallista, sillä mahdollisuuksien tasa-arvo ei vastusta hierarkioita sinänsä. Sen sijaan se myöntää, että yhteiskunnassa on toivotumpia ja vähemmän toivottuja asemia, mutta väittää, että tämä voi olla oikeutettua, mikäli kaikilla on jonkinlainen mahdollisuus tavoitella toivotumpaa asemaa.

> *Kiinnostavinta meritokratiassa on se, että se antaa oikeutuksen eriarvoiselle todellisuudelle.*

Olen väitöskirjassani pyrkinyt osoittamaan, että tämä lähestymistapa on riittämätön. Mahdollisuus tavoitella parempaa asemaa ei poista vähemmän tavoiteltujen asemien olemassaoloa eikä tee vähemmän arvostetuista töistä turhia. Jonkun pitää edelleen tehdä ne. Lisäksi kaikille ei tunnu riittävän töitä ollenkaan. Kaikki eivät edes periaatteellisesti voi päästä parempaan asemaan tämän järjestelmän puitteissa.

Hyödyttömät ihmiset

Sekä Girardot että **Hannah Arendt** teoksessaan *Vita Activa – Ihmisenä olemisen ehdot* kritisoivat utilitaristista poliittista ajattelua. Kyse ei ole **J.S. Millin** hienovireisestä eettisestä teoriasta vaan hyötylaskelmista yksittäisten henkilöiden kustannuksista valtiolle. Yksinkertaistaen yksilöstä pitäisi olla enemmän hyötyä kuin haittaa yhteiskunnalle.

Girardot argumentoi, että nyky-yhteiskunnassa jokaisen on ansaittava paikkansa. Oman paikan ansaitseminen tapahtuu esimerkiksi hankkimalla meriittejä ja niiden avulla työpaikka ja maksamalla työstä saatavasta palkasta veroja. Näin osallistuu *oikealla tavalla* yhteiskunnan ylläpitoon.

Suomalaisessa mediassa vähän väliä käytävä keskustelu ongelmalliseksi kehystetystä ”vastikkeettomasta” sosiaaliturvasta heijastelee Girardot’n väitettä velvollisuudesta ansaita oma paikkansa. Sosiaaliturvamaksuja maksetaan tämän puhetavan mukaan ihmisille vastikkeetta, ilman ”vastinetta rahalle”. Ihmiset saavat tätä tuloa siis ansiotta.

> *Sosiaaliturvan tarkoitus on taata perusoikeuksien toteutuminen.*

Sosiaaliturvan tarkoitus on kuitenkin taata perusoikeuksien toteutuminen: oikeus riittävään elintasoon ja mahdollisuus osallistua päätöksentekoon, turvata vapaus pakosta, esimerkiksi pakkotyöstä, vapaus valita asuinpaikkansa ja näin muodostaa pysyviä ihmissuhteita ja paikkasuhteita. Vastikkeellisen sosiaaliturvan ideassa onkin pohjimmiltaan kyse oikeuksien muuttumisesta ehdollisiksi, ansaittaviksi.

Joidenkin kohdalla oikeuksien kyseenalaistaminen on jo käynnissä: työttömien oikeuksia kyseenalaistetaan julkisessa keskustelussa ja työttömien vanhempien lasten oikeuksia konkreettisesti rajoitettiin viime hallituskaudella antamalla kunnille mahdollisuus rajoittaa lapsen oikeutta osallistua kokopäiväiseen päivähoitoon. Työttömän oikeutta vapauteen pakkotyöstä kierretään määrittämällä pakkotyö kuntouttavaksi työtoiminnaksi. En väitä, että tämä on orjuutta, mutta se koetaan usein nöyryyttäväksi ja pahimmillaan se on riistoa.

> *Myös työelämässä on nähtävissä monenlaisia meritokraattisia uskomuksia, esimerkiksi käsitys meriittien, kuten ”lahjakkuuden” ja muiden hyvien ominaisuuksien harvinaisuudesta.*

Myös työelämässä on nähtävissä monenlaisia meritokraattisia uskomuksia, esimerkiksi käsitys meriittien, kuten ”lahjakkuuden” ja muiden hyvien ominaisuuksien harvinaisuudesta. Meritokraattiselle, kykyjen poikkeuksellisuutta korostavalle käsitystavalle on vierasta ajatella, että jokainen työntekijä on taitava ja arvokas organisaatiolle — saati että jokaisella työttömällä voisi olla jotain tarjottavaa työelämälle.

Työelämän kontekstissa työntekijöiden toiminnan yksityiskohtainen arviointi ja tulospalkkaus nojaavatkin meritokraattiseen logiikkaan, jonka mukaan parhaat tulee palkita mitattujen meriittien perusteella. Meriittien ja työntekijöiden tarkkailun koetaan kuitenkin tutkimusten mukaan huonontavan työelämää ja se tulkitaan luottamuksen puutteeksi. Työntekijöiden arvostelukykyyn luottaminen sekä vapaus vaikuttaa omaan työhön parantaisivat työhyvinvointia ja työntekijöiden jaksamista.

Tämä hyödyttäisi pidemmän päälle myös organisaatiota — esimerkiksi yliopistoa.

”Ylimääräiset” ihmiset

Arendt kirjoitti vuonna 1951 työttömistä ja kodittomista ihmismassoista ja siitä, miten nämä ihmiset ovat tavallaan *superfluous*, liiallisia, tarpeettomia, ylimääräisiä: heillä ei ole paikkaa, jossa olla eikä työtä tai tehtävää, jota tehdä. He eivät siis voi osoittaa ansaitsevansa paikkaansa eikä heistä ole hyötyä yhteiskunnalle. He ovat oikeuksineen menoeriä.

Arendt kirjoittaa teoksessaan *Totalitarismin synty* siitä, kuinka ”[t]otalitaariset ratkaisut voivat hyvin selvitä totalitaaristen hallintojen luhistumisesta: ne jäävät eloon vahvoina houkutuksina, jotka pintautuvat aina kun vaikuttaa mahdottomalta lievittää poliittista, sosiaalista tai taloudellista kurjuutta ihmisarvoa kunnioittavalla tavalla”. Hän viittaa tässä ”taloudellisesti ylimääräisten ja sosiaalisesti juurettomien” ihmisten hävittämiseen yhteiskunnasta.

> *Arendt kirjoitti vuonna 1951 työttömistä ja kodittomista ihmismassoista ja siitä, miten nämä ihmiset ovat oikeuksineen menoerä.*

Miljoonat ihmiset pyrkivät tällä hetkellä Eurooppaan paremman elämän toivossa, osa paeten sotaa ja vainoa, osa ilmastonmuutoksen aiheuttamaa kuivuutta, osa taloudellista toivottomuutta. Osan heistä annetaan hukkua Välimereen. Osa heistä on suljettu leireille.

Perusteeksi tälle politiikalle tarvitaan vain pelko siitä, että nämä ihmiset eivät tule ansaitsemaan omaa ylöspitoaan meidän talossamme. Globaaleja ongelmia ei edelleenkään osata ratkoa ihmisarvoa kunnioittavalla tavalla, ja sen myötä olemme antautuneet totalitaarisille houkutuksille sulkea ulos: jätämme heitteille, eristämme leireille ja karkotamme sotaa käyviin maihin.

Toimintaa muiden tähden, ei tulosten vuoksi

Vakaa päätökseni lopettaa laulaminen alkoi vuosien mittaan lauluhalujen kasvaessa rakoilla. Aloin kyseenalaistaa tulkintani kuoropääsykokeista ja pohtia uusia kysymyksiä: voiko haluta ja saada laulaa, vaikka auktoriteetti antoikin ymmärtää, että ei ehkä kannata?

Kysymys laajenee musiikin ulkopuolelle: voiko asioita tehdä muista syistä kuin erinomaisten tulosten tähden? Kenenkään ei pitäisi joutua ansaitsemaan oikeutta olla osa tätä yhteiskuntaa erinomaisilla tuloksilla, ei tänne syntyvien eikä tänne muualta saapuvien.

Girardot tarjoaa erilaisia vastauksia ja erilaista ymmärrystä inhimillisestä toiminnasta kuin laatuun ja oikeutukseen keskittyvät meritokraattiset diskurssit. Pitkäksi venyvä keskustelu kahvitauolla on toimintaa toiminnan itsensä vuoksi, ei väline muiden päämäärien saavuttamiseen. Tällaisen toiminnan tehokkuuden arviointi ei ole mielekästä, sillä siinä on kyse jostain aivan muusta.

> *Voiko haluta ja saada laulaa, vaikka auktoriteetti antoikin ymmärtää, että ei ehkä kannata? Voiko asioita tehdä muista syistä kuin erinomaisten tulosten tähden?*

Tarkoitus ei ole tuottaa mitattavia tuloksia vaan tehdä näkyväksi tietty tapa olla yhteydessä muihin. Kyse on Girardot'n mukaan yhdessäolosta, ei hallinnasta (*maîtrise*) niin herruuden kuin taituruudenkaan merkityksessä.

Meritokraattiset menettelyt tähtäävät siihen, että toiminnasta vastaa aina henkilö, joka suoriutuu siitä mahdollisimman laadukkaasti ja tehokkaasti. Muiden ei tarvitse osallistua ollenkaan, sillä he olisivat vain tiellä. Tämä voi olla mielekästä: esimerkiksi on erittäin hyvä, ettei minua päästetä osallistumaan leikkaussaliin ilman tarvittavia taitoja ja koulutusta.

> *Erityisesti koulutukseen pääsyn rajoittaminen meritokraattisin perustein luo itseään toteuttavia ennusteita ja edistää sosiaalisten valta-asemien paikoilleen jähmettymistä.*

Pitäisi kuitenkin miettiä tarkasti, missä tilanteissa tämä ulossulkeminen voi olla oikeutettua. Erityisesti koulutukseen pääsyn rajoittaminen meritokraattisin perustein luo itseään toteuttavia ennusteita ja edistää sosiaalisten valta-asemien paikoilleen jähmettymistä.

Ulossulkemisella on negatiivisia seurauksia ulossuljetuille ihmisille. Meritokraattinen logiikka kuitenkin ohjaa unohtamaan ulossuljetut sen jälkeen, kun heidän ulossulkemisensa on todettu oikeutetuksi. Näin se elegantilla

retorisella liikkeellä sekä oikeuttaa yhteiskunnallisen eriarvoisuuden että tekee parhaansa lakaistakseen sen maton alle.

Oikeutetusti ansaitsematon onni

Kuoropääsykokeiden tarkoitus ei tietenkään ollut vieroittaa minua kokonaan musiikista. Kertoi kenties enemmän minusta kuin kokeesta, että koin ulossulkemisen lannistavana. Kokemukseni ei silti ole ainutlaatuinen.

Lannistamisen voisi myös argumentoida olevan oleellinen osa kilpailuprosessia: kilpailussa tuotetaan häviäjiä ja voittajia. Yhteiskunnallisen tehokkuuden kannalta on oleellista, että kaikki eivät jatka harjoittelua. Ulossulkeminen ohjaa resursseja: se luo toisille tilaa erikoistua ja vähentää kilpailua tulevaisuudessa.

Osana väitöskirjaa keräsin musiikkiopisto-opiskelijoiden musiikkiopistokokemuksista laajahkon laadullisen tekstiaineiston. Eräs vastaaja kertoi aloittaneensa innolla sivuaineena toisen instrumentin soiton. Kun ensimmäisessä tutkinnossa arvosanaksi kuitenkin tuli — ikään kuin ”vain” — kolmonen eli hyvä, hän ”suivaantui” siitä niin, että lopetti koko instrumentin soittamisen siihen.

> *Ulossulkeminen ohjaa resursseja: se luo toisille tilaa erikoistua ja vähentää kilpailua tulevaisuudessa.*

Kuitenkin hän kertoi pitävänsä instrumentin soittamisesta sinänsä. Oma halu toimia muuttuu toisarvoiseksi, kun saa asiantuntijataholta viestin, että tulokset eivät ole kummoisia.

Väitöskirjani kautta voi pohtia esimerkiksi sitä, että musiikki voisi huippusuorituksen sijaan olla tapa olla suhteessa itseen ja toisiin, tai ehkä itse musiikkiin. Musiikin kautta voisi tehdä näkyväksi ja kuuluvaksi jotain oleellista näistä suhteista.

> *Musiikki voisi huippusuorituksen sijaan olla tapa olla suhteessa itseen ja toisiin, tai itse musiikkiin.*

Siteeraan lopuksi Kyllikit ja Tähdenlento-orkesterin *Joen pyörteet* –kappaletta (säv. ja san. **Aino Sirén).** Yhtyeen jäsenet halusivat perustaa kaveriporukalla bändin siitä huolimatta, että osa heistä ei alun perin osannut soittaa mitään soitinta. Tämä lähtökohta ei ole estänyt heitä luomasta erinomaista musiikkia, ja mahtava yhteissoitto on taannut vankan fanikunnan.

Kyllikit onkin esimerkki yhteisöstä, joka ei aseta ehtoja osallisuudelle ja toiminnalle ja jossa hallinnan sijaan oleellista on yhdessäolo. Siitä *Joen pyörteetkin* kertoo:

Joen pyörteet ei pelota enää / on niin hurjan hyvä elää / Teidän kanssa seikkailla / vaikeassa maailmassa

YTT Heidi Elmgren tekee post doc -tutkimusta Taideyliopistossa.

Artikkeli perustuu YTT Heidi Elmgrenin lectio praecursoria -luentoon Jyväskylän yliopistossa 25.1.2020.

Jaa tämä:

Facebook Twitter LinkedIn WhatsApp Reddit Tulosta

Lue myös nämä:

"Tervetuloa Satumaa-Suomeen!"
21.10.2020

Black lives matter: rakenteellisen rasismin äärellä
15.10.2020

Voivatko ujot äänestäjät ratkaista voiton Trumpille?
31.10.2020

MERITOKRATIA

Jätä kommentti

Sähköpostiosoitettasi ei julkaista.

Kommentti

Nimi *

Sähköposti *

Verkkosivu

Tallenna nimeni, sähköpostiosoitteeni ja verkkosivusto tällä selaimella.

Ilmoita sähköpostilla tulevista kommenteista.

Ilmoita sähköpostilla uusista postauksista.

Lähetä kommentti

Seuraa meitä Facebookissa

Politiikasta
6K likes

Like Page

Seuraa meitä Twitterissä

Meistä

Etusivu
Mikä?
Arkisto
Videot
Tapahtumat
Podcastit
Toimitus
Kirjoittajat
Politiikasta kouluissa
Terms & Privacy Policy

Seuraa meitä

Onko sinulla kysyttävää?

Ota yhteyttä

Twiitit käyttäjältä @Politiikasta_fi

Politiikasta
@Politiikasta_fi

Coronapandemin har tvingat också EU-institutioner att övergå till distansarbete, vilket även gäller lobbyisterna i Bryssel. Det nya läget eliminerar emellertid inte behovet av att reglera lobbyverksamheten inom EU och göra den mer transparent. @LauraNord
politiikasta.fi/sv/coronan-har…

Coronan har förändrat lobb…
Coronapandemin har tvingat …
politiikasta.fi

Upota Näytä Twitterissä

@ Politiikasta.fi ISSN 2323-7090

Tämä sivusto käyttää evästeitä: Lue lisää. Hyväksyn